
תוכן עניינים

1	מבוא
9	1. ג'מבטיסטה ויקו: ההיסטוריה כמדע חדש
79	2. אדוארד גיבון: ההיסטוריה כספרות גדולה
125	3. לאופולד ראנקה ויעקב בורקהרדט: היסטוריה פוליטית או תרבותית
185	4. מארק בלוך: ההיסטוריה במלחמה הגדולה
241	5. ולטר בנימין: ההיסטוריה כמיתולוגיה מודרנית
295	הערות לפרסומים המקוריים של המאמרים
296	מפתח שמות

מבוא

כמו כל תופעה אחרת בעידן המודרני שנדמה כי הייתה קיימת מאז ומעולם, גם הדיסציפלינה האקדמית של ההיסטוריה נולדה למעשה במהפכה הצרפתית, אף שלא במהפכה עצמה וגם לא בצרפת.¹ הזעזועים האדירים שחוללה המהפכה בתרבות הפוליטית המודרנית, ואשר התפשטו לכל רחבי אירופה והעולם, הם שהביאו תוך כמה שנים להפיכתה של ההיסטוריה מסוגה ספרותית עתיקה לפרקטיקה חדשה, שהשפעתה ניכרה בכל תחומי החיים. עד המהפכה לא הייתה להיסטוריה שום משמעות ממשית בחייהם של בני האדם, וממילא לא נוצר סביבה תחום רחב יותר של עשייה – חוקרים, סופרים, קוראים, אתרים, תיירים, אירועים, וכד' – שמאפיינת את התרבות ההיסטורית המודרנית. וכל כך משום שאף כי אמנות הכתיבה של "היסטוריה" הייתה צורה ספרותית ידועה ועתירת הישגים מאז העת העתיקה, הרי מבחינות קונקרטיות ופרקטיות יותר, ובכללן גם כדיסציפלינה אקדמית, ההיסטוריה לא הייתה קיימת: לא לימדו אותה בבתי הספר ובאוניברסיטאות, לא היו לה כללים מקובלים של חקירה מדעית, ולא הייתה לה השפעה ממשית על המאבקים הדתיים, החברתיים או הפוליטיים.

שקיעתה של ההיסטוריה החלה בשלהי העת העתיקה, עם השתלטותה של האמונה הנוצרית על החיים הדתיים והתרבותיים באימפריה הרומית, והיא נמשכה לאורך כל ימי הביניים. בתקופה ארוכה זו איבדה ההיסטוריוגרפיה את החשיבות שהייתה לה בעת

העתיקה, שבה היו לה משמעויות ומטרות פוליטיות מובהקות – הצדקת הדמוקרטיה האתונאית אצל תוקידידס, השמירה על מורשת הרפובליקה הרומית אצל ליוויוס, או ההגנה על היהדות אצל יוספוס. בעולמם של אנשי ימי הביניים הנוצרים לא הייתה להיסטוריה חשיבות דתית או פוליטית: הם האמינו שכל האירועים והתהליכים בתולדות האנושות ובימיהם נקבעים מראש על-ידי ההשגחה האלוהית. כך פירשו וכתבו את ההיסטוריה אבות הכנסייה למן המאה הרביעית ואילך, הכרוניקאים של האימפריה הרומית הקדושה ושל מסעיה הצלב, או מחברי ספרי השנים (Annals) בימי הביניים, שתיעדו אירועים מקומיים וטריוויאליים שרק לעתים, אם בכלל, היו להם השפעות מעבר לתחומיהן. לתקופה קצרה, מן המאה הארבע-עשרה ואילך, עם תחיית ערי-המדינה באיטליה ותחייתה של התרבות הקלאסית בה, הרנסנס, זכתה גם ההיסטוריוגרפיה לתחייה, אך זו חלפה עם קיצה של תרבות זו בעשורים הראשונים של המאה השש-עשרה. מאז ועד המהפכה הצרפתית ההיסטוריה לא הייתה רלוונטית לנושאים החברתיים והפוליטיים החשובים ביותר מבחינה ציבורית כגון סדרי הממשל והמשטר, החוק והמשפט, הפעילות הכלכלית, או החיים הדתיים והמשפחתיים. כל אלה התנהלו על סמך מנהגים וצווים פאודליים עתיקים, מסורות ואמונות מקודשות ולוח השנה החקלאי, שבהתאם לו נקבעו סדרי העבודה ושגרת החיים בחברה הטרומ-תעשייתית. אפילו התרחשויות דרמטיות ששינו סדרי עולם, כמו גילוי אמריקה, הרפורמציה הפרוטסטנטית, או "מלחמת שלושים השנים", לא עוררו את ההיסטוריונים מתרדמתם הדוגמטית.

גם המהפכה הפילוסופית והמדעית של המאה השבע-עשרה לא חוללה שינויים בתפיסת ההיסטוריה, ובמידה מסוימת אפילו הרעה את מצבה, כיוון שמבשריה העיקריים של החשיבה המודרנית – הוגים כדקארט, הובס ושפינוזה – ראו בידיעה ההיסטורית צורת חשיבה מיושנת בהנחותיה ובשיטותיה, שהעיסוק בה אינו מועיל להכרה אמיתית של המציאות, ולמעשה רק מזיק לה. כך, למשל, בחיבורו האוטוביוגרפי **מאמר על המתודה** (*Discours de la Méthode*, 1637) מספר דקארט, כי מאז ילדותו הרבה לקרוא ב"ספרים העתיקים",

ובכללם ספרי ההיסטוריה, וחש כיצד "אירועי העבר הבלתי נשכחים מרוממים את רוחו": שעל כן הקריאה בספרים אלה "שקולה לשיחה עם ענקי הרוח שכתבו אותם במאות הקודמות, וזוהי אף שיחה ייחודית שבה הם חושפים בפנינו את מיטב מחשבותיהם" מבחינה זו, הוא מוסיף, "שיחה עם אנשי המאות הקודמות שקולה למסע בעולם" שבו אנו לומדים על "הלכות העמים השונים" וברוך זו מיטיבים לשפוט את "הלכותינו-שלנו" בצורה תבונית וביקורתית יותר, כך "שלא נחשוב שכל מה שנוגד את מנהגינו הוא מגוחך ובלתי מתקבל על הדעת, כפי שסבורים אלה שעינם לא שזפה דבר". ואולם, בסופו של דבר, "כאשר אנו מכלים את ימינו במסעות, אנו נעשים לבסוף זרים בארצנו. וכאשר אנו סקרנים מדי לגבי מה שאירע בעבר, אנו נותרים לרוב בורים גמורים באשר לאירועי תקופתנו". ועל כשל זה נוספה עוד הבעיה – שההיסטוריוגרפיה, כמו כל יצירה ספרותית, נוטה לדרמטיזציה יתרה של האירועים המתוארים, כי "אפילו הסיפורים הנאמנים ביותר למציאות, גם אם אינם משנים או מוסיפים דבר לערכם של המעשים כדי שיהיו ראויים יותר לקריאה, לכל הפחות משמיטים את הנסיבות המשעממות ונטולות הברק. כתוצאה מכך, מה שנותר בסיפור אינו נראה כהווייתו, ומי שמנהל את אורחות חייו בהתאם למופתים שהוא שואב מהסיפורים עלול ליפול בפח מעשי הרהב של אבירי הרומנים שלנו ולהפליג בתוכניתו החורגת מיכולותיו".²

ההיסטוריוגרפיה שאליה מתייחס דקארט אכן הייתה מיושנת הן בסגנונה הנרטיבי והן בתכניה – וכל כך משום שההיסטוריונים, בדומה לסופרים, תפסו את עצמם כמספרי סיפורים חדשים ולא כחוקרים של סיפורים ישנים. עובדה מדהימה היא שבמשך אלף ושלוש מאות שנים, מאז העת העתיקה ועד המאה השמונה-עשרה, לא עלה בדעתו של שום היסטוריון לפרסם היסטוריה רומית חדשה, כיוון שכל מי שרצה לדעת משהו בנושא זה קרא את ההיסטוריות הידועות של סלוסטיוס, ליוויוס, טקיטוס, או אמיאנוס מרקלינוס. הראשון שהעז

אדוארד גיבון: ההיסטוריה כספרות גדולה

איך ובמה נמדדת גדולתו של היסטוריון? לשאלה ידועה וסבוכה זו אני מבקש להציע תשובה פשוטה מאין כמוה: גדולתו של היסטוריון ניכרת בכך, שגם כאשר התיישנו ממצאיו ומסקנותיו אנו עדיין קוראים אותם. קוראים, אכן, ולא (רק) לומדים אותם. אנו קוראים עדיין את הרודוטוס ותוקידידס, את ליוויוס וטקיטוס, את מקיאווולי ובורקהרדט – בעוד שאת אמיאנוס מרקלינוס, למשל, או את מחברי ספרי־השנים (Annales) והכרוניקאים המדיאבליים כמעט שאיננו מכירים עוד. במה נבדלים ההיסטוריונים הנקראים מהאחרים? בוודאי שלא בלמדנותם או בגילוייהם המדעיים, ואף לא בטיב השקפותיהם על טבע האדם וההיסטוריה. יתרונם הוא באמנות הכתיבה שלהם, וליתר דיוק – ביכולתם לספר סיפור שליחו לא נס. הם לא היו רק היסטוריונים גדולים (כאלה היו גם האחרים) אלא בראש ובראשונה סופרי היסטוריה גדולים, היסטוריונים שהבינו שתפקידם אינו רק

לחקור את העבר ולתעדו, אלא גם לספר אותו, ליצור אותו מחדש בכוח המילים.

בקרב סופרי ההיסטוריה הגדולים שמור מקום ייחודי לאדוארד גיבון.¹ יצירתו המונומנטלית, שקיעתה ונפילתה של האימפריה הרומית (*The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, 1776-1788), זכתה לתהילה ולדיונים רבים מספור בספרות המחקר.² היקפה של ה"היסטוריה" שלו שנמשכה כאלף שנים, על פני מרחבים גיאוגרפיים עצומים (עד סין), עמים ותרבויות (כולל פרק על האסלאם), מעורר השתאות. עשרות ספרי מחקר ומאות מאמרים נכתבו עליה, ואף כי מטבע הדברים חקר ההיסטוריה התקדם ופרץ לתחומים חדשים – היא לא התיישנה, כי תובנותיו של גיבון על טבע האדם, החברה, וההיסטוריה נותרו בתוקפן.³ בפרק זה לא אתייחס לנושאים ההיסטוריים שבהם עסק גיבון במישרין, אלא אבקש לסרטט את דיוקנו כסופר. טענתי היא שמעבר להישגיו האינטלקטואליים כהיסטוריון, ייחודו גם בהיותו סופר גדול, בכך שהכיר בעשייתו בכתבתו ההיסטורית כיצירה ספרותית לכל דבר, וכביכול יצר בה וממנה "רומן". שעל כן, הסוגה הספרותית החדשה, הרומן, נוצרה בימיו על-ידי יוצרים שביטאו בו את השקפת העולם המעמדית

1 על חייו ראו את האוטוביוגרפיה שכתב בסוף ימיו Gibbon, *Memoirs of My Life* [1796]. הביוגרפיה השלמה היא מאת Craddock, vol. I: *Young Edward Gibbon*; vol. II: *Edward Gibbon, Luminous Historian*

2 המהדורה המודעת השלמה הכוללת הערות ותוספות רבות היא Gibbon, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, ed. David Womersley, 3 vols. הציטוטים הם מהמהדורות הסטנדרטיות בציון מספר הפרק. התרגום שלי.

3 לבחינת הנושאים העיקריים ראו למשל White (ed.), *The Transformation of the Roman World*; Bowersock, Clive, and Graubard (eds.), *Edward Gibbon and the Decline and Fall of the Roman Empire*; בין McKitterick and Quinault (eds.), *Edward Gibbon and Empire*. כל החיבורים שנכתבו על עבודתו של גיבון ראוי לציין את פרויקט המחקר של ההיסטוריון ג'ון פוקוק, יצירה מונומנטלית על עולמו האינטלקטואלי של גיבון: Pocock, *Barbarism and Religion*, 6 vols.

והתרבותית שאליה השתייך גם גיבון. ומתוך אותה תפיסת עולם והשראה אמנותית וספרותית הפך את ההיסטוריה לאפופיאה אנושית מרהיבה, ארצית ועם זאת נשגבה, שחשפה את מציאות החיים כפי שהינה, בהשקפה חילונית, מודרנית ורציונלית.⁴

דרכו של אדוארד גיבון אל ההיסטוריה הייתה איטית ומהוססת. מילדותו נטה לקריאה אינטנסיבית בספרות הקלאסית, כך שעם הגעתו לאוקספורד בגיל 15 היה, לפי עדותו, "מחונן בידענות שהיה בה כדי להדהים כל מלומד".⁵ ואולם במשך שנות לימודיו באוקספורד לא החשיב את ההיסטוריה כעיסוק היאה למשכיל אנין דעת ועט, מה גם שלא מצא מורים ראויים. בעקבות משבר דתי (הוא המיר את דתו לקתוליות) סולק גיבון הצעיר מהאוניברסיטה. הוא נשלח על-ידי אביו לביתו של כוהן דת פרוטסטנטי בלוזאן, כדי שיחזירו לחיק האמונה הנכונה. הוא אמנם נרפא מהאמונה הקתולית, אך בה בעת נרפא מכל אמונה דתית. מאז ואילך "השהה את חקירותיו הדתיות" למען אמונה חדשה ששבתה את ליבו: הוא גילה את הספרות וההיסטוריה הקלאסית.⁶ במשך ארבע השנים ששהה בלוזאן למד בכוחות עצמו, ונהנה מחברתם של המשכילים בעיר ובהם וולטר, שגר בסמוך ללוזאן ובכיתו התארח מדי פעם. את ייעודו ראה בחקר הספרות היפה, ואף פרסם ספר בנושא שכתב בצרפתית.⁷ רק עם שובו לאנגליה בשנת 1761, בהיותו בן 24, והוא אז קצין פרשים בחיל-המשמר באזור וינצ'סטר, גמר בדעתו להיות היסטוריון. בליל ה-26 ביולי רשם ביומנו את הדברים הבאים:

4 פרק זה אינו עוסק באמנות הכתיבה, סגנונו הספרותי וכד'. על כך ראו Bond, *The Literary Art of Edward Gibbon*; Braudy, "Gibbon: Public History and the Shaping Self", in: *Narrative Form in History and Fiction*, pp. 213-268.

5 Gibbon, *Memoirs of My Life*, p. 43

6 שם, עמ' 74.

7 Gibbon, *Essai sur l'étude de la littérature* [1761] 7